

Жалолиддин Румий ким эди? Бу буюк зот жаҳон сўз санъатида қандай ўрин тутади? Унинг ўзбек миллий маънавияти учун аҳамияти нималарда кўринади? Бу масалаларни йўнгалиштириш учун эса ҳаммадан бурун «Маснавий маънавийнинг мусулмон Шарки, қолаверса, жаҳон шеъриятидаги ўринин бегилгали олиши зарур.

Хен бир ҳаљ хәтини миллий шеъриятисиз тасаввур этиб бўлмайди. Шу эл вакиллари орасида ёд олиниб, макол янгилик машҳур бўлиб кетган байт ё мисралар бўлади. Лекин асли бошча лисондаги бирор сати ё кўшишни ўзга тилда шуҳрат тутиб кетиши учун у, биринчидан, жуда кучин бадиий-ғоявий кувватга бўлиши, инқинчидан, камидан ўша дараҷада ўғириши керак. Лермонтовнинг «Оқариб кўринар бир елкан», Сергеј Есениннинг «Шахинам, о, менинг Шахинам!», Константин Симоновнинг «Мени куттил ве мен қайтарман» каби мисралари бўнга далил бўла олади.

Утган асрнинг 80-йилларида яна бир мисра жуда шуҳрат қозонди, шеър ахли орасида ёд олинид. Бу Жалолиддин Румийнинг:

Кўзин юмғил, кўзга айлансан кўнғит! —
деган сатри эди. Уни рус адаби Радий Фиш «Ажойиб кишишни ҳәйти руҳни остида чоп этилган «Жалолиддин Румий» тарихий-биографик романнинг «Қўргон» деган бобига эпиграф тарзида көлтирган эди.

Жамол Камол таржимасидаги бу асар ўша йиллари кўлма-кул ўқиди, шу тарзи бояғи мисра кенг ўйиди. Бугун адодат билан эсласка, мазкур таржима наути милий онг-тафқисумиздаги катта бурилишларга турти берган асарлар сирасига киради. Чунки, очинчи айтганда, роман ордий китобхонлар ўқда турсин, ҳатто мумтоз адабиётимиз тарихи мутахассислариниң ҳам тасаввур фикадига карашилар кескин ўғаригаша сабаб бўлган эди.

Үрни келгани учун айтбайтиш ўтиш кераки, агар бирон-роҳи нашриёт ҳозир шу таржиманинг қайта чоп этишига тулинса, кўп савоб иш бўлур эди. Чунки буғуни китобхоннинг бундай мавзуларга қизикиши 20 йилдан бурунгидан чандон ортганни анни. Шундай есак, роман тезда таржик кетишига шубҳа йўқ.

«Мавлоно» сўзи — астлан арабса. Унинг ўзигига «соҳиб», «хўжайин», «хўкмдор» («молик», «йўлбошчи») «сарвар» маъноларидаги «мавло» калимаси мавжуд. Шунинг учун бўзни ҳар кимга нисбатан ишлатавериши мумкин бўлмаган. Буни хис этиш учун мазҳур бир ривояти эслаш ўрнина кўринади.

Кимсан — Имом Мансур Мотуриддининг Сармаркандаги хөвлиси. Дарвозани Багдоддан мукаддас ердан улуг шайх ва алломоннинг шуҳратини эшиб кетган, башандай кишиниб олган, олифтанимо бир йигит тақилатади. Иккакардан ниҳоятда камтар, од-миғни киймидаги аллома чиқади. Салом-алиқидан сўнг йигит билан узот шариф ўртасида кўидигача савол-жавоб бўлиб ўтади:

— Мавлоно — қаедарлар?

— Мавлоно — Тантри-ку!

— Ҳожа — ҳана?

— Ҳожа — Мухаммад Мустафо-ку!

— Абу Мансур қишинар!

— Абу Мансур факириңгиз каминаман...

Бу ривоят замидори, «мавлоно» сўзининг кадри баландигини англатишдан ташари ҳам, жуда нозик ва тераған маънолар яширин.

Таржимада не-не зотлар ўтган бўлса ҳам, унчумуна кишини «Мавлоно» дейшишмаган. Бу сўз ийни олими уламоларга хурмат рамзи янгиг «устод»

майносида ишлатилган (масалан, «Мавлоно Лутфий», «Мавлоно Муқимий» ва хоказо). Ҳозир ҳам тилини мазмада, асосан, шу майносда истифода этилди.

Жалолиддин Румийни замондошлири «Мавлоно» бу сўз унинг тахаллusi каби машҳур бўлиб кетди. XII асрдан бошлаб адабёт оламида «Мавлоно» ёки унинг бўшакча шаклийи кўринишни бўлимши мизда, асосан, шу майносда истифода этилди.

Жалолиддин Румийни замондошлири «Мавлоно» деб хуromатladi. Борауддин Валад даврининг маъшуҳ мутасавiflariidan, мударрис ва воизларидан бирни эди. Абу Бакр Сидик, авлодларидан.

Жалолиддин онисса эса ҳоразмлик саййидлардан, яны шаҳарда у Муҳаммад пайамбарга боғланар, яна кимсан — ҳоразмшохнинг қизи эди.

Балхлик бўлгани, Ҳоразмия болганиши жihatlarinini инobatiga olasak, Mavlono va Jaloliddin Rumiyning biziq chingariga sabab bўlgan edi.

Үрни келгани учун айтбайтиш ўтиш кераки, агар бирон-роҳи нашриёт ҳозир шу таржиманинг қайта чоп этишига тулинса, кўп савоб иш бўлур эди. Чунки буғуни китобхоннинг бундай мавзуларга қизикиши 20 йилдан бурунгидан чандон ортганни анни. Шундай есак, роман тезда таржик кетишига шубҳа йўқ.

«Мавлоно» сўзи — астлан арабса. Унинг ўзигига «соҳиб», «хўжайин», «хўкмдор» («молик», «йўлбошчи») «сарвар» маъноларидаги «мавло» калимаси мавжуд. Шунинг учун бўзни ҳар кимга нисбатан ишлатавериши мумкин бўлмаган. Буни хис этиш учун мазҳур бир ривояти эслаш ўрнина кўринади.

Кимсан — Имом Мансур Мотуриддининг Сармаркандаги хөвлиси. Дарвозани Багдоддан мукаддас ердан улуг шайх ва алломоннинг шуҳратини эшиб кетган, башандай кишиниб олган, олифтанимо бир йигит тақилатади. Иккакардан ниҳоятда камтар, од-миғни киймидаги аллома чиқади. Салом-алиқидан сўнг йигит билан узот шариф ўртасида кўидигача савол-жавоб бўлиб ўтади:

— Мавлоно — қаедарлар?

— Мавлоно — Тантри-ку!

— Ҳожа — ҳана?

— Ҳожа — Мухаммад Мустафо-ку!

— Абу Мансур қишинар!

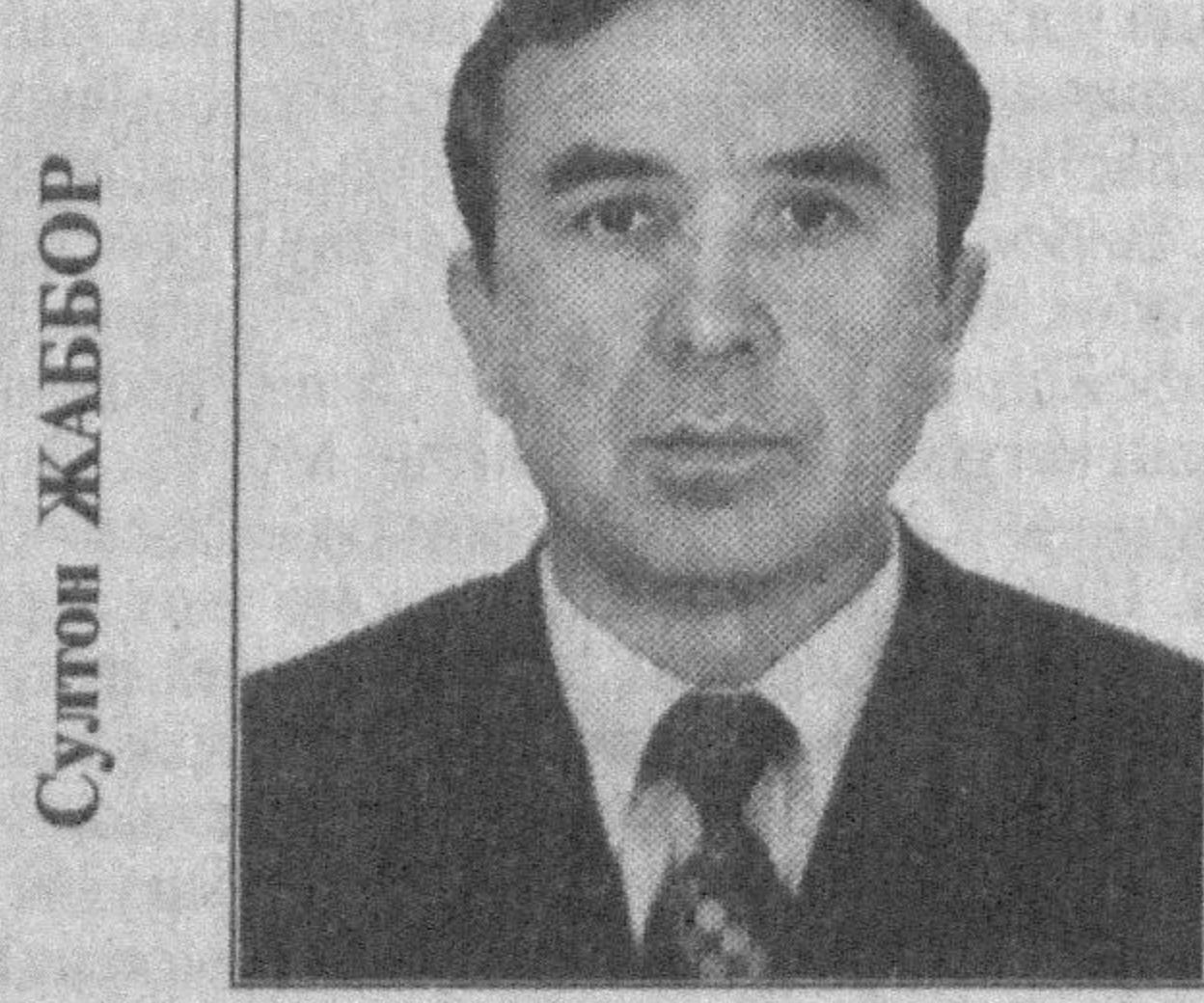
— Абу Мансур факириңгиз каминаман...

Бу ривоят замидори, «мавлоно» сўзининг кадри баландигини англатишдан ташари ҳам, жуда нозик ва тераған маънолар яширин.

Таржимада не-не зотлар ўтган бўлса ҳам, унчумуна кишини «Мавлоно» дейшишмаган. Бу сўз ийни олими уламоларга хурмат рамзи янгиг «устод»

— Мавлоно — Ҳантри-ку!

— Ҳожа — Ҳан?



Сulton ЖАББОР

ХУМОЙИМ

Бахтимга бўл соғ, омон жондан суврим менинг,
Гоҳ адашиб чалгисам қобоқ узарим менинг.

Майли, жонинги этовлаб етказсан-да озорлар,
Булут тарқаб кўп ўтмай қуидек куладир менинг.

Нур устига нур аъло оқиға фарзандлар, аммо
Хориб келслам қўлга сув сийлаб қуярим менинг.

Хамма ўтар, дунёга њеч ким устун бўлмаган,
Хурматимни бажолаб ерга қўярим менинг.

Сезмагандай гоҳида дўст-жигарлар юз буруар,
Коқингандай дарликанд, тогдек суврим менинг.

Ҳаёт аччиқ-чучугин баҳам кўриб доимо,
Иссиқ союқда бирга йиглаб, куладир менинг.

Хаммаси Таиса деган аёлнинг «ёз-ёз»идан бошланди. Биринчи каватада Остонакул буванинг «бойлилари» орасидан сичонкага чиққетган эмиш. Хатто тўйкини каватдагиларнинг ҳам тинчини буздаттанимниш...

— Ишончсанайиз, ўйимга чинкингиз, бир кўнгис, — деди аёл кўшик қўларини жаевдаттранга. — Тун бўйи сичонкага чиққетдан жоним хикидодигма келадир. Саноидистанчига ёздим, натиха бўлмади. Улар келганида сичонкага кутиб ўтишадигарни. Аслида чон хаммасини «тичинитиб» юборятига, кужжатини пеш киғлани килган. «Фронтовик» эмиш. Нима, ўйимиз бўясагасини мусорга тўйдирма, дейшига ҳаққимиз йўхум, а? — У кўни белига тираган кўйи таҳрид оҳангиди сўзларди. — Шу тобада ер ёрілса-ко, жимгина кириб кетсан...

Отахон ҳам ҳаракати тушида. Қўйнингдан аллақандан дафтарини чиқариб, нимидир ёза бошлади. Чамаси, у шунинг ҳам додиминиши ёшилтадигандар болдири-ку?..

Биринчи йўлдашада атай келган олаҳонинг саршиж чеҳрасига бойкиб, анидим. Бир хисобдан унга раҳама дейиш керак. Качонгача «дунёни сув босса, тўлиғимга кельмайди», деб юраверади? Бирок ҳозир имзо кўйдириш учун узатилган қоғозни олимасдан аввал дилимдагини айтдим:

— Бирдиганда катталарга ёзиш шартимик...
— Шарт, ўриғига, шарт! — Гапиминни охиригача ёшилтадигандар олаҳон — Улардан бошканинг кучи ётмайдир бу иниж ҷолга!

Тўлкин ЭШБЕК



ОСТОНАКУЛ БУВАНИНГ АДАФТАРИ

хаспўшамоқчимисиз? Шу ишингиз инсофадани?

Бурни яласиқроқ, қишининг гали ундан ҳам ошиб тууди:

— Шунчук дардийиз боракан, домком улгани йўку? — Кўрганига уриб кўйганига қараганда ўзини айтадиганди, шекили: — Йигримда борни дамидашадан бунақ бемални гап чикмаганди...

— Илон чикмаганди, ден! — Лўкума ташлади пийнисга ташара оадам.

Бу гапга кимдир кулид, бошқаси таассус ила бош чайқади. Кўйиган башараси кўршалапка ўшаб қолган барзанга сўйлок тишлар орасидан палирсонинг тутуни нуркаган кўни илондек вишиллари:

— Биз учун ёша мусордан кўра шунака бузгунчилар хавфлиро...

Вой тавба, тўкинди қолиб, қўшиналар мени мухокама кишилиятими?

Таънлини қарашшара дош беролмасдим шу тобда.

Нихоят, Остонакул бува одоб ила кўл кўтари. Гёй маҳалла роисининг мэрҳамати билан даврага чиқдида хаммага бир-бир бош иргад салом боради. Қандай дафтарини ювраклашга тушганди нечундир кўпчиликнинг дами инча тууди.

— Азиз қўшиналарни, — деди дол босиқлик билан. — Соколим оқаргандан шу гальва менга керакмиди? Ўзи гальва кўтаришга арзигулкаган билор. Ахир, нима масаласи бўлса, гузарда, бир ўқум, шу устуда хал иштаси бўлуди! Модомини, Бурибай, ёзишга уста оғизлини айтади:

— Ха, ўлма-анг! — Езаётганларни тегишига умид пайдо бўлганни кўнирни юзидан аён билинди. — Энди финг деб кўрсинг-чи!

Олаҳон козоз-калами ни менга узатди:

— Кани, кўл кўйинг-чи...

Беш йўлни наридаги жанжалга бурнимни ти-

кишини истамасам-да, хозир ундан осонликча кутилишинг инолиҳи йўқ эди.

— Кўлим қалтириб, ноилож имзо чекдим. Кейин баромигимни тишлаб қолдим; ахир, нега мен биринчи бўлиши... Афсус, хум ўзимга келганини сиз-шарифини ёзида...

— Кўнирни юзидан лаплангаб тушгана саккизини каватдаги эшикни жиринглайдетганди...

Остонакул бува тўй-маърракаларда ҳамиши бош-кош ўз табиири билан айтиганда: қўни-қўшиналарнинг «бо-

шини қовштириб» юради. Уришгандарни яратшириб, «ярши оши» деган устумни ҳам ёдга солиб турдади. Кайвони чолининг хамма иши яхши-ю... шунака «бойлик»-ка ружу қўйиганин њеч ким ҳазм кила олмайди. Яъни ҳар куни каллаҳи саҳарлаб тўкинди кўтисини титди... Ийк, у йўқинликдан ё бирор нарсага зориқиндан кўймайди буни. Узининг айтишича, исроғарчиликдек гуноҳи азимдин қўриб... аввал онларни увогигча териб оларкан, сунг бошқа нарсаларга ҳам кўзи кўймаскан. Туби, темир-терсак, идиш-тобок, латта-путта...

Кутилардан тербид олганларни колларга жойлаб, уйига олиб киради. Ҳаноҳи унининг шифтиғини тўлаға, балконни олидига — йўлак четига жойлашга тушган. Катра-катра йигилиб дарё бўлур, деганларидек, коллардан хам ажабтовор тепалик пайдо бўлган. Туби, отоҳон кун бўйи «эрмак» дэя шаҳар четидаги ёскиликнинг дами инча тууди.

— Азиз қўшиналорни, — деди дол босиқлик билан. — Соколим оқаргандан шу гальва менга керакмиди? Ўзи гальва кўтаришга арзигулкаган билор. Ахир, нима масаласи бўлса, гузарда, бир ўқум, шу устуда хал иштаси бўлуди! Модомини, Бурибай, ёзишга уста оғизлини айтади:

— Ха, ўлма-анг! — Езаётганларни тегишига умид пайдо бўлганни кўнирни юзидан аён билинди. — Энди финг деб кўрсинг-чи!

Олаҳон козоз-калами ни менга узатди:

— Кани, кўл кўйинг-чи...

Оксокол ўтрага чиқиб салом берди-да, «кун тарти-

бидаги ягона масала» хакида сўз очиганида қўшиналар

шамомда ҷаъғайлардан етаклаб келди.

Кеки пайт мажлисга тўпландик. Афтидан њеч гандан бехабар Остонакул бува ҳам давра тўрида! Чамаси, бирор ошининг маслаҳати булиди, деб ўйлайди, шекили.

Хозир булажак гапла ҳақидаги ўйлайдиган сари юртади.

Оксокол ўтрага чиқиб салом берди-да, «кун тарти-

бидаги ягона масала» хакида сўз очиганида қўшиналар

шамомда ҷаъғайлардан етаклаб келди.

— Но, бутини сизга аниб ўнни кўшиналарнинг гапи билан ёзиди! — деди тўй ўнни кўшиналарни олдек.

— Йўл-йўригини биламан, оксоколга ёзиш керак, деди, тўргум, ука? — У бошини иргаганин гапини ўзи дас-диклади. — Кейин, айтиб турди, биринчи бўлиб кўл-

жадидаги ўйлайдиган сари юртади.

Оксокол ўтрага чиқиб салом берди-да, «кун тарти-

бидаги ягона масала» хакида сўз очиганида қўшиналар

шамомда ҷаъғайлардан етаклаб келди.

— Но, бутини сизга аниб ўнни кўшиналарнинг гапи билан ёзиди! — деди тўй ўнни кўшиналарни олдек.

— Йўл-йўригини биламан, оксоколга ёзиш керак, деди, тўргум, ука? — У бошини иргаганин гапини ўзи дас-диклади. — Кейин, айтиб турди, биринчи бўлиб кўл-

жадидаги ўйлайдиган сари юртади.

Оксокол ўтрага чиқиб салом берди-да, «кун тарти-

бидаги ягона масала» хакида сўз очиганида қўшиналар

шамомда ҷаъғайлардан етаклаб келди.

— Но, бутини сизга аниб ўнни кўшиналарнинг гапи билан ёзиди! — деди тўй ўнни кўшиналарни олдек.

— Йўл-йўригини биламан, оксоколга ёзиш керак, деди, тўргум, ука? — У бошини иргаганин гапини ўзи дас-диклади. — Кейин, айтиб турди, биринчи бўлиб кўл-

жадидаги ўйлайдиган сари юртади.

Оксокол ўтрага чиқиб салом берди-да, «кун тарти-

бидаги ягона масала» хакида сўз очиганида қўшиналар

шамомда ҷаъғайлардан етаклаб келди.

— Но, бутини сизга аниб ўнни кўшиналарнинг гапи билан ёзиди! — деди тўй ўнни кўшиналарни олдек.

— Йўл-йўригини биламан, оксоколга ёзиш керак, деди, тўргум, ука? — У бошини иргаганин гапини ўзи дас-диклади. — Кейин, айтиб турди, биринчи бўлиб кўл-

жадидаги ўйлайдиган сари юртади.

Оксокол ўтрага чиқиб салом берди-да, «кун тарти-

бидаги ягона масала» хакида сўз очиганида қўшиналар

шамомда ҷаъғайлардан етаклаб келди.

— Но, бутини сизга аниб ўнни кўшиналарнинг гапи билан ёзиди! — деди тўй ўнни кўшиналарни олдек.

— Йўл-йўригини биламан, оксоколга ёзиш керак, деди, тўргум, ука? — У бошини иргаганин гапини ўзи дас-диклади. — Кейин, айтиб турди, биринчи бўлиб кўл-

жадидаги ўйлайдиган сари юртади.

Оксокол ўтрага чиқиб салом берди-да, «кун тарти-

бидаги ягона масала» хакида сўз очиганида қўшиналар

шамомда ҷаъғайлардан етаклаб келди.

— Но, бутини сизга аниб ўнни кўшиналарнинг гапи билан ёзиди! — деди тўй ўнни кўшиналарни олдек.

— Йўл-йўригини биламан, оксоколга ёзиш керак, деди, тўргум, ука? — У бошини иргаганин гапини ўзи дас-диклади. — Кейин, айтиб турди, биринчи бўлиб кўл-

жадидаги ўйлайдиган сари юртади.

Оксокол ўтрага чиқиб салом берди-да, «кун тарти-

бидаги ягона масала» хакида сўз очиганида қўшиналар

шамомда ҷаъғайлардан етаклаб келди.

— Но, бутини сизга аниб ўнни кўшиналарнинг гапи билан ёзиди! — деди тўй ўнни кўшиналарни олдек.

— Йўл-йўригини биламан, оксоколга ёзиш керак, деди, тўргум, ука? — У бошини иргаганин гапини ўзи дас-диклади. — Кейин, айтиб турди, биринчи бўлиб кўл-

жадидаги ўйлайдиган сари юртади.